

kontextuális ellipszisek közé sorolja a szólások és más állandósult kifejezések elliptikus használatát is.

Magam is úgy vélem, hogy a párbeszéd-ellipszis létrejöttének valóban elsődlegesen kontextuális alapja van, de a párbeszéd nyilvánvalóan nem független az adott situációtól, emiatt akár több betöltetlen pozíciót is tartalmazhat. Példaként egy olyan, egy fordulóból (azaz egy kérdésből és a rá adott válaszból álló) párbeszédet idézek saját gyűjtésemből, amely egy járkelő és a 16-os megállójában álló busz vezetője között zajlott, s ahol a kérdés és a válasz is elliptikus szerkesztésű:

- Tessék mondani, a 105-ös?
- Úgy egy száz méterrel hátrább.

Irodalom

Adamik Tamás (1979): Az antik retorika szövegnyelvészeti vonatkozásai. In: Szathmári István –

Várkonyi Imre (szerk.): *MNyTK. 154. A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. Budapest. 83–92.
Bánréti Zoltán (1979): *Téma és anaforikus viszonyok a szövegben*. MNy. 406–416.

Békés Vera (1997): *A hiányzó paradigma*. Latin Betűk, Debrecen.

Clark, David – Argyle, Michael (1988): Beszélgetési szekvenciák. In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés I.* Tankönyvkiadó, Budapest. 215–259.

Dienes Dóra (1978): *A szerkesztettségi hiányosság és szövegszereplésbeli kiegészítése*. NytudÉrt. 98.

Grice, P. (1988): A társalgás logikája. In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés I.* Tankönyvkiadó, Budapest. 233–250.

Kuhn, T. S. (1984): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford.: Bíró Dániel. Gondolat, Budapest.

Petőcz Éva (megj. alatt): *A nyelvi hiány fogalmának szövegtani értelmezése*. Akadémiai, Budapest.

Péter Mihály (1991): *A nyelvi értelemkifejezés eszközei és módjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szikszainé Nagy Irma (1999): *Leíró magyar szövegtan*. Osiris.

Petőcz Éva

A házi feladatok didaktikai problémái

Nem tartozom a pályázatok író pedagógusok közé. Tanítani szeretek. Most azonban úgy érzem, kötelességem rendezni összegyűlt tapasztalataim. Takács Etel emléke kötelez erre. Életemben – szemérmességből – elmulasztottam megmondani neki, mennyire tisztetem, becsülöm, szeretem. Most ezzel a dolgozattal emlékezem rá, és köszönöm, hogy taníthattam könyveiből.

Az iskola célja: – adottságok, (általános és speciális) képességek, készségek fejlesztése;

- fogalmak kialakítása, ismeretek nyújtása;
- a tanulás technikájának, módjának megfigyeltetése, elsajátíttatása, gyakoroltatása;
- a tanulói személyiség gazdagítása, formálása.

A cél megközelítését, megvalósítását segíti, segítheti a házi feladat, amely az iskolai oktató-nevelő munka szerves része, az önállóság, az akarat fejlesztésének fontos eszköze.

Lehetővé teszi a tanórán megértett ismeretanyag

- át-, illetve újragondolását;
- egyéni tempóban való bevésését, rögzítését;

- kiegészítését, gazdagítását;
- jártassággá, készséggé alakítását;
- felhasználását, gyakorlati alkalmazását.

Szolgálja, szolgálhatja

- a folyamatos ismétlést, a már tanult, elsajátított ismeretek felelevenítését, felszínen tartását, aktivizálását;

- új ismeretek megértésének előkészítését, azok motiválását;

- ismert és ismeretlen kapcsolatának megteremtését;
- az elmélet és gyakorlat biztosítását, megvalósítását;
- a kreatív, alkotó gondolkodásra készítetést;
- a felelősségtudat kialakítását, kialakulását;
- szótárak, lexikonok, kiegészítő irodalom felhasználását, eszközként való használatuk gyakorlását,
- önállóságra, önellenőrzésre, igényesre szoktatást.

A házi feladat mindig meghatározott célt szolgál, ennek a célnak kell elsősorban alárendelni.

A lapkövetelménye, hogy

- mennyiségileg ne legyen sok, lélekölő;
- ne legyen monoton, unalmas, fászsztó;
- tartalmilag, minőségileg erőfeszítést követeljen a tanuló-tól, de megoldható, teljesíthető legyen;
- érdeklődést ébresszen, belső kényszerrel váltson ki; egyéni megoldásokra, variációkra, differenciált megoldásra adjon lehetőséget;
- konkrét, egyértelmű, pontosan meghatározott;
- ellenőrizhető, javítható, javíthatható legyen.

Az ellenőrzés és értékelés (ez utóbbi nem jelent feltétlenül osztályozást) azért fontos, mert

- tudatosítja az elért eredményt vagy rádöbbsen a hibákra, hiányosságokra;
- lehetővé teszi a javítást, a hiány pótlását;
- fokozza a további munka hatékonyságát;
- a tanulót meggyőzi munkája értelméről.

A feladat összetettségéből adódik, hogy meg kell tervezni. A tudatosságnak és

tervszerűségnek a pedagógust és a tanulót egyaránt jellemeznie kell.

A házi feladat feladására elegendő időt kell fordítani. Kijelölését nem tanácsos az óra utolsó perceire hagyni. Ahogy számonkérése is beépülhet az óra bármelyik részébe, úgy kijelölése is. Elképzelhető, hogy az új anyag feldolgozása közben kerül sor az előzetes házi feladat meghallgatására és értékelésére, és közvetlenül ehhez kapcsolódik a következő órára tervezett házi feladat meghatározása, kijelölése. Hogy a feladat biztosan elérje célját, meg kell győződni annak megértéséről, szükség esetén példát lehet,

sőt kell mutatni a megoldás hogyanjára.

A házi feladat jellegét, mennyiségét és minőségét a tananyag, a tanuló életkora és a tantárgy jellege egyaránt meghatározza. Tantárgyunk – a magyar nyelv és irodalom – lényegében két stúdiumot foglal magába: a nyelvet és az irodalmat. Míg az egyikre (egyszerűsítve a kérdést) a ráció, az értelem, a logika, az objektivitás, a másikkra az érzelmi gazdagság, a művészi megformálás és bizonyos mértékű szubjektivitás jellemző. A

két stúdium feltételezi egymást. Míg a nyelvi elemek funkciója csak szerkezetben (hangszótag, szótag-szó, szó-szószerkezet stb.) válik egyértelművé, addig az irodalmi művek értelmezése, elemzése elképzelhetetlen nyelvi vizsgálódás nélkül. Más jellegű megközelítést, ebből adódóan más jellegű házi feladatot feltételez az egyik, mint a másik.

A nyelvi és az irodalom feladatokról általában

A nyelv maga is összetett képződmény. Magába foglalja a nyelvtan (a grammati-

Az irodalom házi feladatok közül a szóbeliek elsősorban az olvasási technikát fejlesztik, az emlékezetbe vésést segítik, a szöveggel és mozgásformákkal, megjelenésekkel, helyzetgyakorlatokkal kapcsolatosak. Az írásbeli feladatok lehetnek gyűjtőmunkák; a szerkezetre, szerkesztésre, szövegalkotásra vonatkozóak, a stílus vizsgálatát segítő; a lényegkiemelést, az absztrahálást szolgáló gyakorlatok. Irányulhatnak összefüggések, kapcsolatok feltárására, hibák felfedezésére, az irodalom és más művészeti ágak közötti kapcsolat észrevétetésére.

ka), a helyesírás és nyelvhelyesség kérdéseit. A grammatika fogalmak, szabályok rendszere. A helyesírás a grammatika alkalmazása, helyesírási alapelvek érvényesítése, a nyelvhelyesség a nyelv gyakorlati alkalmazása.

A házi feladatok egyaránt lehetnek szóbeliek és írásbeliek, ezen belül kötelező, választható és ajánlott feladatok.

Az irodalom házi feladatok közül a szóbeliek elsősorban az olvasási technikát fejlesztik, az emlékezetbe vésést segítik, a szöveggel és mozgásformákkal, megjelenésekkel, helyzetgyakorlatokkal kapcsolatosak. Az írásbeli feladatok lehetnek gyűjtőmunkák; a szerkezetre, szerkesztésre, szövegalkotásra vonatkozó, a stílus vizsgálatát segítő; a lényegkiemelést, az absztrahálást szolgáló gyakorlatok. Irányulhatnak összefüggések, kapcsolatok feltárására, hibák felfedezésére, az irodalom és más művészeti ágak közötti kapcsolat észrevételére.

Nyelvtan feladatok a gyakorlatban

A következőkben – helyszüke miatt – csak a határozók (7. osztály) című témakör feldolgozásához kapcsolódóan adható előzetes feladatok közül mutatok be néhányat.

A tananyag megtalálható Takács Etel: „A magyar nyelv könyve” 7–8. osztály (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest), illetve Takács Etel és Török Imre: „Magyar nyelvi munkafüzet az általános iskola 7. osztálya számára” (Tankönyvkiadó, Budapest) című munkájában.

A témakör bevezető óráján megismerkednek a tanulók

- a határozók fogalmával;
- a határozós szerkezettel;
- a határozók leggyakoribb kifejezőeszközeivel.

Előzetes szóbeli házi feladat lehet:

– Ismételd át a tavalyi tankönyvedből (Takács Etel: „A magyar nyelv könyve”, Tankönyvkiadó, Budapest) „A határozók” című anyagrészt!

Ez a felelevenített ismeret segíti, segítheti:

– a mondatrész és szófaj fogalmának elmélyítését, sok esetben megértését;

– a határozók egyik fontos kifejezőeszközének, a határozószónak készségszintű felismerését.

Írásbeli feladat lehet:

Keress *Petőfi*-versekből olyan idézeteket, amelyekben határozószó vagy határozószók szerepelnek! Írj, másolj közülük néhányat a nyelvtan füzetedbe! (A gyűjtött idézetek lemásolása azért szükséges, mert a későbbiek során a mondatnyi elemzést szolgálják.) Nevezd meg pontosan a határozószó fajtáját! Így dolgozz!

– Még akkor is, ott is, örökre szeret

– még: időhatározó-szó

– akkor: névmási eredetű időhatározó-szó

A helyhatározó tanításakor alkalom kínálkozik a -ba, -be, -ban, -ben határozóragokkal kapcsolatos nyelvhelyességi kérdések tisztázására és helyes használatuk gyakorlására. De megfigyelhető a rag és a névutó szerepe, funkciója is. A rag egy toldalék fajta, szóelem, a névutó szóelem; szófaj, viszonyzó. A mondatban mindkettő azonos szerepet tölt be. Tudatosítható az előzetes házi feladat vizsgálata során a közöttük lévő helyesírási különbség, és megfigyelhető a hármas irányultság is.

Írásbeli feladat lehet:

a) Válaszadás adott kérdésre

Honnan?

az asztalról

az asztal alól

Hol?

az asztalon

az asztal alatt

Hová?

az asztalra

az asztal alá

vagy: Lásd el hol? és hova? kérdésre felelő határozóraggal és névutóval az alábbi szavakat!

kamra, sajt, ablak

Készíts szöveget (összefüggő mondatstort) a szavak értelemszerű felhasználásával!

b) Szóláncc folytatása (a határozók kifejezőeszközeinek felismerését készíti elő)

– itt, most, ott, rögtön ... (hely- és időhatározó-szó követi egymást)

– itt, alatt, ott, fölött ... (határozószó és névutó követi egymást)

– én, rólam, te, tőled, ő, neki ... (névmás és névmási eredetű határozószó alkotja a szósort)

c) Kakuktkojás keresés

Keresd a kakuktkojást! Indokold döntésed!

alatt, mellett, ott, mögött, között ... (a kakuktkojás az ott, mert – határozószó)

– nem két szótagú

„Az időhatározó” című anyagrészt feldolgozását megelőzően a -kor és az -ig határozó ragok helyesírásáról és a magyar nyelv értelem-tükröző jellegéről tanultakat érdemes feleleveníteni.

Írásbeli feladat lehet:

a) Vizsgáld az alábbi szavak azonosságát és különbségét! Állapítsd meg a szabályszerűséget! Folytasd a sort!

– hatkor, utókor, ötkor, középkor

hatkor: egyszerű szó, toldalékos, raggal ellátott utókor: összetett szó, zero toldalékos

b) Keresd és tedd zárójelbe a kakuktkojást! Indokold döntésed!

– tanuláskor, vásárláskor, álmokör, feleléskor, álmokor
álmokör: összetett szó, a kór: önálló jelentéssel (betegség) bíró főnév

c) Értelmezd a két főnevet! Mondatba foglalással bizonyítsd jelentésbeli különbözőségüket!
álmokör – álmokor

Az eszköz- és társhatározó a mássalhangzótorvények közül elsősorban a hasonulás, a teljes és kiejtés szerinti hasonulás, a személynevek és a -h tövű szavak -val, -vel ragos alakjainak helyesírásáról tanultak felelevenítésére, a szóelemzés és a hagyomány elvének alkalmazására nyújt lehetőséget.

Írásbeli feladat lehet:

a) Gyűjtőmunka

Jegyezd fel néhány olyan utcanévet, amely híres emberről kapta a nevét! Miről nevezetesek ezek a személyek?

Írd ki az Irodalomkönyved Tartalomjegyzékéből a kétjegyű mássalhangzóra végződő szerzők nevét! Mindegyiket új sorba írd!

b) Kiegészítés

Égésztésd ki az alábbi mondatok megjelölt szavait a hiányzó raggal! (A szöveg az új anyag feldolgozása-kor indukciós szöveg lehet.) Elemezd a szöveget szó-fajlag!

A Kisfaludy Társaság pályázatot hirdetett.

Arany János a Toldival pályázott.

A győztest Petőfi prózában és versben irt levéllel köszöntötte.

Tompa Mihállyal együtt örült a sikernek.

Arany Petőfivel üzent Tompának. (Petőfi, a személy, ez esetben a mondatban eszközként szerepel.) Vele is levelezett a nagyszalontai jegyző. (A társhatározó kifejezőeszköze névmási eredetű határozószó lesz.)

c) Szósorok, analógiás sorok, szóláncok

Állapítsd meg a szabályt! Készíts hasonló sort!

asztal asztallal

gally gallyal

Móricz Móriczcal

pap pappal

Papp Papp-pal

Vagy: Lásd el az alábbi szavakat -val, -vel raggal!

Fogalmazd meg a szabályt!

alma, füzet, fény, pötty, szél, Széll (Kálmán)

Ajánlott feladat: Tudod-e, ki volt Széll Kálmán?

Állapítsd meg pontosan a szavak szófaját! Folytasd a megkezdett szóláncot! (Az eszköz- és társhatározó egyik kifejezőeszközének felismerését szolgálja.)

ezzel, Damjanichcsal, vele együtt ...

Foglald mondatba a megadott szavakat! (A mondatok a mondattani elemzés gyakorlását szolgálják majd.)

A mód- és az állapothatározó tanítása a melléknevek, elsősorban az -s tövű -n ragos melléknevek alakjainak helyes írását, a szóelemzés elvének alkalmazását feltételezi. Tudatos feladat-meghatározás és elemzés során válik világossá a tanulók előtt, hogy az -n ragos melléknév nem határozószó.

Írásbeli feladatok:

a) Tárgykörös gyűjtés

Hogyan köszön az udvarias ember? Válaszolj a kérdésre -s tövű melléknevek ragos alakjaival! (udvariasan, szívélyesen, illedelmesen, hangosan ...)

b) Példák keresése adott szövegben

Keress -an, -en ragos mellékneveket Arany János V. László c. balladájában! (Élesen, mélyen, lágyan ...)
Lásd el -n raggal a ballada mellékneveit! (csendes-csendesen, hűs-hűsen ...)

Húzd alá a balladában előforduló határozószókat! (majd, most, még, legítten ...)

Zárógondolat

A házi feladatok kérdése az oktató-nevelő munka egészének csak részproblémája. Látszólag egyszerű, valójában bonyo-

lult, összetett és kimeríthetetlen. Minden év, minden osztály, minden anyag újabb és újabb lehetőséget rejt magában. Egyik ötlet szüli a másikat. Csak a lehetőséggel jól, felelősségteljesen kell bánni! És ez nem könnyű! Fegyelem, önmérséklet, tudatosság, a nyelv, az alkotó, a mű, a tanuló iránt érzett alázat szükséges hozzá. De a munka megéri a fáradságot (még a fáradságot is)!

A téma kifejtése sem egyszerű. Általános és konkrét, elméleti és gyakorlati szinten egyaránt megközelíthető. Én az utóbbit választottam. Vajon Takács Etel melyik változatnak örült volna?

Részlet a Takács Etel Pedagógiai Alapítvány 2001. évi pályázatának győztes dolgozatából.

Balkovitzné Cynolter Magda

Szimbólum és/vagy allegória

„A vár fehér asszonya”

Az Ady Endre költészetével foglalkozó középiskolai irodalomórák nélkülözhetetlen darabja „A vár fehér asszonya”. Ezzel párhuzamosan tankönyveink – szinte kivétel nélkül – szerepeltetik e költeményt a törzsanyagban, ezért kánonbeli pozíciója megingathatatlanak látszik. Ugyanakkor a vers olyan kérdésekkel is szembesítheti olvasóit, melyeknek relevanciája messze túlmutat a szerző-elvű irodalomismeret horizontján s a líraértés – az oktatásban sem elhanyagolható – bonyolult dimenzióiba kalauzol.

A lelke ódon, babonás vár,
Mohos, gógós és elhagyott.
(A két szemem úgy-e milyen nagy?)
És nem ragyog és nem ragyog.)

Konganak az elhagyott termek,
A bús falakról rámered
Két nagy, sötét ablak a völgyre.
(Ugy-e, milyen fáradt szemek?)

Örökös itt a lélekjárás,
A kripta-illat és a köd,
Árnyak suhognak a sötétben
S elátkozott had nyöszörög.

(Csak néha, titkos éji órán
Gyúlnak ki e bús, nagy szemek.)
A fehér asszony jár a várban
S az ablakokon kinevet. (1)

A vár fehér asszonya’ az Ady-kánon azon darabjai közé sorolható, melyeknek értelmezhetősége folyamatos kihívást jelent az irodalomtörténet-írás számára. Alátámaszthatja ezt az is, hogy az utóbbi években a versnek két jelentősnek mondható interpretációja is napvilágot látott. (2) E tanulmányok közös mozzanata, kérdésfelvetése a költemény „szimbolizációs” eljárásának felfejtésére irányult. Elemzésünkben úgy térnénk vissza a szöveg poétikai dilemmáihoz, hogy közben figyelemmel kísérjük alakítottságukat a recepció által.

Ady versének hatástörténetében központi szerepet játszik szimbólum és allegória viszonyának szövegbeli szituálhatósá-

ga. A költemény értelmezéstörténete azonban olyan interpretációkkal veszi kezdetét, melyek az allegorézis irányába mutatnak. A kritikai kiadásban a következőket olvashatjuk: „Egyébként a kortársak számára világos volt, hogy e vers meghatározó motívuma honnan ered. Jellemző erre az, amit ezzel kapcsolatban Oláh Gábor írt: Ady „ismert szólásokat szinte Petőfies merészséggel teremt át költői képpé, s csaknem mindig szerencsésen. Például ez a három szó ‘A burg fehér asszonya’, ilyen összetett képpé fonódik képzeletében: lelke ódon, elhagyott vár, örök benne a köd; csak néha gyúlnak ki ablakai, a nagy fekete szemek, ilyenkor lelke fehér asszonya jár a várban, s az ablakon kinevet: Lédájá-